

geleceğe, kuvvete karşı sigorta, v.s... dir. Dikkat bilhassa muvazene, devre, ritm, boşluk, ruhi dinamizm mefhumları üzerinde toplanmalıdır.

ABU KHADUN SÂTI - AL - HUSRÎ : Ara va vahâdis fil'İlim va'l - ahlâk va'l - Çaqâfa - Mektebet al - Khanijî bi Mısır, 1951. p. 224. —

Geçen sayıda "Milliyet fikrinin inkişafı" kitabını hulâsa ettiğimiz Satı - al - Husrî'nin bu eseri ilim ve ahlâk, Arap kültürü ve umumî kültür münasebetlerine dair makalelerinin bir araya getirilmesi suretiyle vücuda gelmiştir. İlim ve ahlâka ait birinci kısımda müellif 18, 19, 20 inci asır ortalarında ilim ve ahlâk münasebetine dair fikirleri münakaşa ediyor. Ona göre bu meseleyi kat'i şekilde ilk defa J. J. Rousseau, Dijon Akademisinin bir anketine cevap olarak yazdığı küçük kitapta ifade etmişti. Bu teze göre fennin ve tekniğin tekâmülü insanları mes'ud etmemiştir. Umumi kanaatin zıddına olarak, onca, teknik terakki ile ahlâkın gelişmesi arasında tersine münasebet vardır.

Bu mesele o zamandanberi bir çok mütefekkirleri meşgul etmiş ve 19 uncu asırda terakki fikrinin taraftarları çoğalmıştır. Bilhassa içtimai ilimlerin inkişafı bu fikrin kuvvetlenmesinde mühim rol oynamıştır. Fakat Brunetiére "ilmin iflâsı" adlı makalesiyle bu cereyana karşı yeniden cephe açtı; acaba ilim - mânevî ve içtimai sahasında dahi, insanlığın ahlâkî hayatına nizam vermek bakımından müsbet bir iş görebiliyor mu? Bu asır başındanberi bir çok mütefekkirin bu meseleye şüpheli, hattâ menfi cevap verdiklerini görüyoruz. Nihayet Satı al - Husrî yakın senelere geliyor; Genèvede 1947 de toplanan Rencontres internationales "teknik terakki ve ahlâkî terakki" meselesini tekrar ele aldı. 43 kişinin iştirâk ettiği ve iki hafta süren bu kongrede bir çok zid fikirler karşılaştı. Bazıları teknik ilerlemenin insanlığın istikbalini tehdid ettiğini söyliyerek son derecede kötümser bir tez ileri sürdüler. Bir kısmı ise tam tersine teknik ve ilmi ilerlemenin insanlığa mânevî sahada bir çok şeyler kazandırdığını iddia ettiler. Kötümserlerin en müfriti René Gillouin idi. Ona göre eskiden talebemiz Allah hizmeti için yetiştiriliyordu, şimdi teknik ve endüstriye hizmet için yetiştiriliyor. Halbuki teknik beşerî belâların kaynağıdır. Mukaddes kitapta bahsedilen Âdem ve Havvanın baştan çıkarılmasından kastedilen şey yalnız beden baştan çıkarılması değildir. Kudretin ve bilginin baştan çıkarılmasına da şamildir. Beden şehveti, kudret ve irade şehveti, bilgi şehveti kötülüklerin kaynağıdır. Birincisi ötekilerine nazaran nisbeten mahdud ve ehemmiyetsizdir. İnsan bu suretle maddî kuvvetler ve menfaatlerin kölesi haline gelmiştir. Gillouin'e karşı en şiddetli cevap Haldane ve Hervé tarafından verilmiştir. Onlara göre "Asrımız ahlâkî çöküntü asrıdır" sözü doğru bir esasa dayanmamaktadır. İlim ve sanatların insanı maddî ve mânevî bakımdan yükselttiğinde şüphe yoktur. İnsanda umumiyetle mazi hasreti vardır ve geçmiş devirleri altın çağı farzeder. Fakat bu kötü alışkanlığı bırakır da tarihe gerçek bir gözle bakarsak geçmiş asırların bir çok

iyi ahlâklardan mahrum olduklarını görürüz. Yunan medeniyetini gözümüzde büyütürüz. Fakat unutupuz ki bu medeniyet insanı insandan uzaklaştırmak esasiyle kaimdi. Yunan siteleri halkının büyük bir kısmı köle idiler. Orta çağı çok medhedenler de o asırlarda çiftçilerin ne gibi sıkıntılar içinde olduğunu zikretmiyorlar. Teknik ilerlemede daima tahrip vasıtası görenler yine bu terakki yüzünden ölümlerin azaldığı ve hastalıkların iyi edildiğini unutupuzlar, v.s...

Satı - al - Husriye göre kongrenin çoğunluğu bu iki görüşün ortasında, ilimle ahlâk arasında ahenk olduğu, ancak ahlâkın ilerlemesinin teknik ilerleme ile aynı nisbette olmadığı kanaatinde birleşiyorlardı. Fakat icatları ve keşifleri durdurmaya imkân yoktur. Ahlâkın düzeltilmesi için doğru yol içtimai hayatın mümkün olan sür'atle ıslâhına çalışmaktadır. Hindli Swami Siddeswarananda'ya göre ahlâkın teknik nisbetinde ilerlemesi şundan ileri geliyor: Bir şey keşif ve icat edilince bütün insanlar onu kolaylıkla benimsiyorlar. Fakat bazı fertlerin ahlâkî hareketleri başkalarına kolaylıkla geçmiyor ve bu hareketler hemen insanlığın malî halini alamıyor. Müellife göre ahlâk ve teknik ayrı ayrı şeylerdir. Bilgi ve icatlar iyileğe de kötülüğe de yarayabilirler. Onu iyi hedefe sevkedecek içtimai ıslâhattır. Ahlâk ilimden yalnız iptidai ve instinctif derecesinde vazgeçebilir. — Müellif Arap kültürü ve Orta Akdeniz kültüründen bahseden ikinci kısımda uzun uzadıya kültür ve medeniyet kelimelerinin mânalarına tahlil ve bunların farklarını izah ediyor. Yakın zamanlara kadar fikir hayatımıza iştiraki olan müellifin bu mesele üzerinde ısrarla durması belki de aynı meselenin memleketimiz içtimai tarihinde büyük bir mevkiî olmasındandır. Ona göre kültür kelimesinin mânası dardır ve yalnız zihni ve mânevî işlere münhasırdır. Medeniyet ise maddî faaliyetlere şamildir. Medeniyet ümmetten Ümmete kolaylıkla geçer. Kültür ise bir ümmet içinde kalır. Fransız sosyologlarından Marcel Mauss'a göre "Medeniyetin esaslı karakteri milletler arasında intikal ve yayılma kabiliyetidir." Kültür ise muayyen bir millet içinde kalır ve dile bağlıdır. Milletler arasında pek güçlükle yapılır. Milletlerin kültürlerinin farkı birinci derecede dilleri ve edebiyatlarının farkından ileri gelir. Satı - al - Husri'nin bu fikirleriyle Gökalp'ın fikirlerine çok yakın olduğu ancak kültürler arasında münasebetler ve tesirleri kabul ettiği görülüyor. —

Kitabın diğer bir faslı Arap memleketleri arasında kültür münasebetlerine dairdir. Müellif burada önce geçmişi tetkik ediyor: Ona göre Arap memleketlerinin eğitim metodlarını gözden geçirenler aralarındaki müthiş farkı görürler. Orta öğretim Lübnanda 7 sene, Suriyede 6 sene, Mısır ve Irakta 5 sene, Filistin ve Ürdünde 4 senedir. İlkmektepler Filistin ve Ürdünde 7 seneye çıktığı halde Irakta 6 sene, Suriy ve Lübnanda 5 senedir. Mısırdaki ise ilkmektep adı başka yerde örneği olmayan bir mktebe verilmektedir. Çünkü 4 seneden ibarettir. Öğretim yılları arasındaki bu farklar ders müfredatı ve usullerindeki farklılara da sebep olmaktadır. Bu fark Lübnan ilkmekteplerinde birinci sınıftan itibaren yabancı dil okutulması, Filistinde 4 üncü sınıftan, Irakta ise 5 inci seneden sonra başlanması şeklinde görüyoruz. Su-

riyede ilmekteplerde yabancı dil yoktur. Söylemeye lüzum yoktur ki zikrettiğimiz bu farklar başka hususlarda da esaslı farkları doğurmaktadır. 1945 de yapılan bir kültür anlaşması ile Arap devletleri birliği kuruldu. Bu birliğin gayesi başlıca şu noktalarda kültür mübadelesi ve birliğini temine çalışmaktı.

1) Öğretmen ve profesör mübadelesi, 2) Lise ve Üniversite talebesi mübadelesi. 3) Öğretim merhalelerinde müsavat temini, 4) Arap memleketleri arasında kültür ve ilim hareketlerini teşvik, 5) Arap fikir ve fen eserlerini canlandırmak ve neşretmek, 6) yabancı kültürlerle ait eski kaynak kitaplara ait tercümelerin himayesi ve teşkilâtlandırılması, 7) Değerli eserler için müsabakalar tertibi ve bunlar için vakıflar yapılması, 8) Komisyonlar ve cemiyetler yardımıyla ilim terimlerinin birleştirilmesi, 9) Arap lûgatının ilerletilmesi, 10) İlim adamları ve edipler, müzisyenler ve diğer sanatkarlar arasında yardımlaşmanın kolaylaştırılması, 11) Muhtelif Arap memleketlerinde umuma ve mekteplere mahsus **Mihacan** ların kurulması. vs...

Arap devletleri birliği kanunları arasında birlik teminine ve kanun farklarını kaldıracak hukuki dersler koymaya karar vermiştir. Bu kültür anlaşmasının işlerini kolaylaştırmak için Arap devletleri birliği meclisi bir kültür heyeti teşkiline karar verdi. Nitekim bir de bu kararları maddeten tatbik mevkiine koyabilmek için **idaretu sakâfiye** kuruldu. Bu kültür heyeti 1946 da toplandı.

Satı - al - Husri bütün bu kültür hareketlerinin istikbalde Arap birliğini temin edeceğine kanidir. Ona göre buna inanmayanlar Arap memleketlerinin birbirinden büyük coğrafi farklarla ayrıldığını ve bu farkların millî karakterler ve kültürlerin farkına tesir ettiğini söylerler. Böyle düşünenler ilerde bir Arap birliğinin olmasını içtimai şartlar bakımından imkânsız görürler. Satı bey "tabii şartların beşeri haller üzerindeki tesiri" fikrini tamamen yanlış bulmaktadır. Ona göre insan yalnız vahşet ve bedevilik halinde tabii şartların esiridir. Fakat medeni ve ilerlemiş insan tabiate bağlılıktan bilgisi ve muhtelif sanatları sayesinde kurtulur. Esasen tabii şartların tecanüsü yalnız nisbeten küçük âşiretlerde ve iptidai kavimlerde gerçekleşir. Büyük devletler ve milletler çok geniş ve tecanüssüz topraklarda yaşarlar. Böyle düşünenlerin hatasını anlamak için hayvan uzviyetlerine bakmak kâfidir. Yüksek dereceden hayvanlar muhtelif nev'iden dokular ve uzuvlara sahiptirler. Bu uzuvlardan her biri farklı bir vazife gördüğü halde onların mecmuu olan uzviyet bir bütün teşkil etmektedir. Satı bey bunun için ayrı ayrı besteler çalan musiki âletlerinin mecmuundan bir bütün halindeki senfoni doğuşu misalini vermektedir. — Bundan sonraki kısımlarda Satı - al - Husri kültür yardımlaşması ve bilhassa Unesco içinde Arap devletlerinin mevkii üzerinde durmaktadır. Arap kültürü ve aşağı doğu kültürü adlı yazı Julian Huxley'e mektup suretinde yazılmıştır. Burada Huxley'in "Orta Doğu Unesco faaliyetinin Arap memleketleriyle beraber Türkiye, İran ve Afganistana şamil olacağı" suretindeki mütaleası üzerinde duruyor. "Pek iyi biliniyor ki diyor, Orta Doğu üç büyük dil arasında bölünmüştür.: Arapça, Türkçe, Farsca. Bu bölgenin en mühim unsurları Türk ve Arap unsurlarıdır. Her ikisi asırlarca kültür

birliği içinde, âteda bir symbiose gibi yaşamışlardır. Bu müşterek saltanatta Türkçe resmî dil, Arapça dinî dildi. Türkçe Arap vilâyetlerinin mekteplerinde dahi öğretim dili idi. Arapça ise Türklerin oturduğu kısımlarda dahi klâsik dil idi. Bu dilin gramer kaideleri Türk ilkmekteplerinde öğretiliyordu. Arapça kelimelerden bir çoğu halk Türkçesine sokulmuş bulunuyordu. Arap vezni eski Türk şiirinin yerini almıştı. Türkler ve Araplar birbirlerine kültür bakımından devamlı tesir halinde idiler. Fakat milliyet ceryaniyle bu birlik kaybolmaya başladı. Araplar Türkçeden kurtulmaya çalıştılar. Türkler de Arapçanın hükmünden kurtulma teşebbüsüne girdiler. Fakat Türk millî hareketi kültür sahasında hızla ilerledi; dil, edebiyat ve tarih sahasında mühim inkilâp yaptı. Orta öğretimden Arapçanın kaldırılması, Arap harfleri yerine lâtin harflerinin kabulü Arapça ve Farsca kelimelerin dilden çıkarılması, eski Türk kökünden yeni kelimeler yapılması, bütün bunlar bu inkilâbın derinliğini gösterir. Bütün bunları ne öğmek ne de yermek için söylüyorum. Yalnızca kültür devriminin safhalarını gösteriyorum.

Türkler kültür hedeflerine büyük bir hızla ulaştılar. Fakat Araplar bu yolu tutmadılar. Türk tahakkümünden ancak başka devletlerin nüfuzunu kabul etmek suretiyle kurtuldular. Bu yeni nüfuzlar ise kültür sahasına yeni âmiller ve tesirler soktu. Bu suretle Osmanlı devrinden kalma temellere şimdi bir de birbiriyle çatışan yabancı mekteplerin tesirleri katıldı: Bunlar Fransız, İngiliz, Amerikan, İtalyan, Alman, ilâh... Mektepleri idi. Bazı yerlerde bunlardan biri bazılarında diğeri hüküm sürdüğü için farklar çoğaldı. Bu da karışıklığı son haddine götürdü ve bir nevi anarşi hali doğurdu. Bütün Arap memleketlerinde öğretim işiyle uğraşan kimseler bu kültür anarşiden doğan neticeleri anlamışlardır.”

Dr. SABRİ F. ÜLGENER : İktisadi inhitat tarihimizin ahlâk ve zihniyet meseleleri. İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, p. 212. —

İktisat Fakültesi Doçentlerinden (şimdi Profesör) Sabri Ülgener'in bu kitabı iktisat tarihimize dair, Alfred Weber'in kültür tarihi tarzında bir araştırmadır. Analitik olmaktan ziyade sentetik olan ve biraz da sezgiye dayanan bu eser nev'inde ilk olmak bakımından dikkate değer. Müellif girişte mevzuunun umumî esasları ve kaynaklarını veriyor. Burada iktisat tarihçisinin kendi mevzuuna kapanarak meselelerini halledemeyeceğini, fikir ve zihniyet meseleleriyle birlikte etraflı olarak düşünülmesi zarurî olduğunu ileri sürüyor. İktisat hayatının çok zengin ve çeşitli bir duyuş ve inanış dünyası içinde kavranabileceğini ve klâsik iktisadın anladığı teknik ve dar mânasının boğucu bir hava yarattığını söylüyor. Satır üstüne sıralanan şekil ve madde yığını altında alabildiğine yaygın bir ruh ve zihniyet dünyası. İkinciler birincileri yaratmakta ve onların netice ve mahsulleri halinde meydana çıkmaktadır. Bu suretle müellifin klâsik iktisadden sıyrılarak Stammler, hattâ Max Weber-